

МОДЕЛЬ ПЕРЕКЛАДУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ: ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ І МОДЕЛІ ЕТАЛОННОГО НАБОРУ ОЗНАК

А. Б. ПОЖАР, кандидат філологічних наук, старший викладач,
Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: anastasii.pozhar@knlu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9821-0740>

Н. О. ЄМЕЦЬ, кандидат філологічних наук, викладач,
Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: nataliia.yemets@knlu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1585-4565>

Анотація. У статті здійснено перекладацький аналіз фрагментів міжнародно-правового дискурсу на основі застосування трансформаційної моделі перекладацького аналізу і моделі, що залучає *tertium comparacionis* – мову посередника як еталон зіставлення оригіналу і перекладу. Метою статті є висвітлення особливостей застосування трансформаційної моделі і моделі еталонного набору ознак для перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу. У статті використовувалась комплексна методика дослідження із залученням методів перекладацького аналізу, компонентного аналізу, структурного трансформаційного аналізу, а також використовувались елементи порівняльно-зіставного методу і текстово-інтерпретаційного аналізу.

Проведене дослідження встановило, що перетворення ядерних структур тексту англомовного оригіналу на поверхневі структури тексту українського перекладу, здійснено у відповідності до триступеневої моделі трансформаційного аналізу, показує необхідність відтворення в українському перекладі умовно-наслідкового зв'язку, імплікованого у вигляді з'ясувальних або атрибутивних відносин. Жодна з отриманих структур повністю не співпадає з офіційним перекладом українською мовою. Крім того, в українському перекладі здійснюється трансформація опущення модального дієслова «зобов'язання» *shall*, наявне в англійському оригіналі, завдяки чому фрагмент перекладу позбавляється конотацій імперативної модальності, що не відповідає стилістиці оригінального тексту.

Застосування моделі перекладацького аналізу, пов'язаної із виявленням еталонного набору ознак для оригінального і цільового текстів, показало наявність як спільних, так і відмінних ознак з еталонного набору. Відмінність у тексті перекладу виявлено за такими аноморфними ознаками, як «об'єкт дії у однині», на відміну від вихідного фрагменту із об'єктом дії у множині», зміна модальності з модальності можливості на епістемічну із дієсловом у теперішньому часі, імплікація умови у тексті перекладу, на відміну від експліцитного вираження умови тексту оригіналу.

Ключові слова: переклад, трансформаційна модель, модель еталонного набору ознак, міжнародно-правовий дискурс, перекладацький аналіз.

Актуальність дослідження. Для обрання успішних перекладацьких стратегій перекладач має здійснити перекладацький аналіз (далі – ПА) тексту, обравши відповідну модель аналізу або комбінуючи декілька з таких моделей. Міжнародно-правовий дискурс (МПД) досі не був предметом аналізу з огляду на застосування певного засобу моделювання перекладацького процесу або сукупності моделей, що визначає актуальність цього дослідження. Актуальність статті зумовлена фокусуванням під час перекладацького аналізу МПД на найменш досліджених і дискусійних моделях: трансформаційній моделі і моделі, що залучає мову-посередника як еталон зіставлення.

Аналіз досліджень і публікацій. У

сучасному перекладознавстві визначаються кілька найбільш поширених моделей ПА, кожна з яких надає перевагу аналізу певної сукупності характеристик аналізованого тексту або дискурсу. Незважаючи на те, що виокремлення таких моделей є певною мірою умовним – оскільки низка параметрів, залучених до аналізу, є інваріантною для всіх моделей, найпоширенішими залишаються денотативно-ситуативна модель [1; 2]; модель, що залучає *tertium comparacionis* – мову посередника як еталон зіставлення [3; 6]; семантична модель [5] і трансформаційна модель [1; 2]. Назва моделей визначаються, насамперед, основними лінгвістичними методами, що використовуються під час їхньої розробки.

Трансформаційна модель ґрунтується на

трансформаційному методі як одному із методів структурного аналізу, згідно з яким в основі відповідних за будовою структур лежить можливість перетворення однієї структури на іншу. Для цього перекладачем використовуються знання «принципів і параметрів вихідної мови та мови перекладу, трансформацій і обмежень на них у певних мовах». Водночас, трансформаційна модель перекладу за своїми витоками також пов'язана з основними постулатами трансформаційної граматики Н. Хомського [4], відповідно до яких всі синтаксичні структури (похідні, поверхневі) за відповідними правилами можна трансформувати у ядерні структури, з яких, власно, вони виводяться.

Іншою перекладацькою моделлю, що застосовується нами під час аналізу МПД, є модель, яка використовує мову-посередника і передбачає застосування еталонного набору певних універсальних ознак, які частково наявні в мові оригіналу і в мові перекладу [3; 6].

Метою статті є висвітлення особливостей застосування трансформаційної моделі і моделі еталонного набору ознак для перекладацького аналізу міжнародно-правового дискурсу.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугував текст Додаткового Протоколу до Конвенції про права людини та біомедицину, який стосується біомедичних досліджень, 2005 року. У статті використовувались методи перекладацького аналізу, компонентного аналізу, структурного трансформаційного аналізу, елементи порівняльно-зіставного методу і текстово-інтерпретаційного аналізу.

Результати. Трансформаційна модель залучає три основних етапи аналізу: здійснюється трансформація поверхневих синтаксичних структур мови оригіналу на ядерні; ядерна структура мови-джерела замінюється на еквівалентну їй ядерну структуру мови перекладу; ядерна структурна мови перекладу трансформується на поверхневу структуру – зважаючи на те, що допускається кілька варіантів трансформації, у зв'язку з чим кінцевий вибір поверхневої структури здійснюється з урахуванням контекстуального чинника і стилістичних особливостей тексту перекладу, до яких застосовано трансформації.

Розглянемо, з огляду на це, фрагмент міжнародно-правового дискурсу

Parties to this Protocol shall protect the dignity and identity of all human beings and guarantee everyone, without discrimination, respect for their integrity and other rights and fundamental freedoms with regard to any research involving interventions on human beings

in the field of biomedicine (APCHRB, article 1).
Сторони цього Протоколу захищають гідність й індивідуальність кожної людини та гарантують кожному без винятку повагу до їхньої недоторканності й інших прав та основоположних свобод у зв'язку з будь-якими дослідженнями, що передбачають утручання в людський організм у сфері біомедицини (ДПКПЛББД, стаття 1).

Виділяємо чотири ядерні структури:

1. Сторони Протоколу захищають гідність, індивідуальність і право на недоторканість кожної людини.

2. Гідність, індивідуальність і право на недоторканість кожної людини належать до прав та основоположних свобод людини.

3. Деякі дослідження у сфері біомедицини передбачають утручання в людський організм.

4. Утручання в людський організм є порушенням недоторканності й інших прав та основоположних свобод.

Для усвідомлення нормативного змісту висловлення важливим є потрібний, за принципом рамкової структури, умовно-наслідковий зв'язок між ядерними частинами: а) якщо дослідження у сфері біомедицини передбачають утручання в людський організм, вони порушують недоторканість й інші права та основоположні свободи людини; 2) якщо йдеться про порушення прав і свобод людини, держави зобов'язуються запобігати цьому; 3) якщо дослідження у сфері біомедицини передбачають утручання в людський організм, держави зобов'язуються їм запобігати.

Перетворення зазначених ядерних структур на поверхневі структури мови перекладу може мати своїм результатом різні варіанти трансформацій, у яких на перший план виходить умовно-наслідковий зв'язок, в тому числі імплікований у вигляді з'ясувальних або атрибутивних відносин:

1. Перетворення ядерних структур на складне речення, частини якого пов'язані за допомогою умовного сполучника і обставини способу дії: Сторони цього Протоколу зобов'язуються запобігати дослідженням у сфері біомедицини, якщо такі дослідження передбачають утручання в людський організм і у такий спосіб порушують недоторканність й інші права та основоположні свободи людини.

2. Перетворення ядерних структур на складне речення, частини якого пов'язані за допомогою означального сполучника (що) або сполучного слова (які) і ускладнені дієприслівниковим зворотом способу дії: Сторони цього Протоколу захищають гідність і індивідуальність кожної особистості і гарантують всім без винятку повагу до прав та основоположних свобод людини, запобігаючи

дослідженням у сфері біомедицини, які / що передбачають утручання в людський організм і у такий спосіб порушують недоторканність людини.

3. Перетворення ядерних структур на складне речення, частини якого пов'язані за допомогою умовного сполучника і ускладнені дієприслівниковим зворотом способу дії: Сторони цього Протоколу захищають гідність і індивідуальність кожної особистості і гарантують всім без винятку повагу до прав та основоположних свобод людини, запобігаючи дослідженням у сфері біомедицини, якщо вони передбачають утручання в людський організм і у такий спосіб порушують недоторканність людини.

Жодна з отриманих структур повністю не співпадає з офіційним перекладом українською мовою. Крім того, в українському перекладі відсутнє модальне дієслово «зобов'язання» *shall*, що наявне в англійському оригіналі, і це позбавляє фрагмент перекладу конотацій імперативної модальності, що не відповідає стилістиці оригінального тексту.

Третій і другий варіанти зберігають відтінки модальності тексту-джерела і, водночас, експлікують причинно-наслідкові зв'язки. До того ж, ці варіанти перекладу дозволяють усунути повтор вказівного займенника «кожний», що наявний в офіційній версії перекладу («індивідуальність кожної людини та гарантують кожному без винятку»), і неузгодженість однини і множини: «індивідуальність кожної людини (однина) та гарантують кожному (однина) без винятку повагу до їхньої (множина) недоторканності – чого немає і тексту оригіналу. Крім того, лексема «особистість» за своїм семантичним обсягом більше відповідає, на наш погляд, англійському слову «*identity*», аніж «індивідуальність».

Окрім трансформаційної, у статті застосовується модель ПА, що залучає мову-посередника із еталонним набором універсальних ознак, частково наявних у мовах оригіналу і перекладу. Для позначення процесу відтворення через еталонний набір ознак науковцями впроваджується термін «shift» (зміна), впроваджений у науковий обіг Дж. Кетфордом [3]. Ідентифікуються два основних типи змін – зміна рівня та зміна категорії. Зміна рівня відбувається у тому випадку, коли для вираження граматичного значення у мові-джерелі наявні спеціальні граматичні форманти, які, втім, відсутні у мові перекладі, потребуючи вираження граматичного значення за допомогою лексичних засобів. На наш погляд, типовою ситуацією є, у цьому зв'язку, переклад з синтетичної мови на аналітичну: наприклад, українські дієслова доконаного і недоконаного виду: українське слово

«*зіграти*» (матч) потребує для передачі доконаного виду додаткової лексеми - *to finish playing*.

Що стосується зміни категорій, то такі зміни стосуються чотирьох видів: структурні (зміни граматичної структури), зміни класу (заміна однієї частини мови на іншу), зміни рангу (коли перекладацький еквівалент у мові-перекладу потребує вибору ієрархічно відмінної одиниці у мові-джерелі: слово перекладається реченням, група слів – одним словом тощо) та внутрішньосистемні зміни: коли системи мови-перекладу і мови-джерела приблизно співпадають, але переклад все ж таки потребує певних змін – наприклад, однини у множину або означеного артикля у неозначений.

Така модель, на наш погляд, корелює з методом зіставного мовознавства, що базується на вживанні еталону зіставлення *tertium comparationis*. Тобто критерієм зіставлення тексту оригіналу і тексту перекладу слугує набір різнорівневих ознак.

Зокрема, порівняння фрагменту тексту і його українського перекладу показує, що англійською конструкцією обрано як спільні, так і відмінні ознаки з еталонного набору.

Research on human beings may only be undertaken if there is no alternative of comparable effectiveness (APCHRBRR, Article 5. Absence of alternatives) – *Дослідження над людиною проводяться лише за відсутності порівнянних за ефективністю альтернативних шляхів*.

Еталонний набір ознак: 1. Пошук знання. 2. Істота - об'єкт дії. 2.1. В однині. 2.2. У множині. 3. Теперішнє. 4. Дія відповідальності. 5. Модальність можливості. 6. Твердження. 7. Пасивна дія. 8. Умова: 8.1. Імплікована. 8.2. Експлікована. 9. Альтернатива.

Англійська конструкція залучає: 1 – 2.2 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8.2 – 9.

Українська конструкція використовує: 1 – 2.1 – 3 – 4 – 6 – 7 – 8.1 – 9.

Висновки. Перетворення ядерних структур тексту оригіналу на поверхневі структури цільового тексту, свідчить про доцільність відтворення в українському перекладі умовно-наслідкового зв'язку, проте жодна з отриманих у результаті застосування моделі структур повністю не збігається з офіційним перекладом українською мовою. Крім того, в українському перекладі здійснюється трансформація опущення модального дієслова «зобов'язання» *shall*, наявне в англійському оригіналі, завдяки чому фрагмент перекладу втрачає облігативну модальність, що замінюється на епістемічну.

Застосування моделі «еталонного набору ознак» показало наявність як ізоморфних, так і аломорфних ознак з еталонного набору.

Відмінність у тексті перекладу виявлено за такими ознаками, як «об'єкт дії у одиниці», на відміну від вихідного фрагменту із об'єктом дії у множині», зміна модальності з модальності можливості на

епістемічну із дієсловом у теперішньому часі, імплікація умови у тексті перекладу, на відміну від експліцитного вираження умови тексту оригіналу.

Список використаних джерел

1. Виноградов В. В. Введение в переродоведение. Общие и лексические вопросы. М.: ИОСО РАО, 2001. 224 с.
2. Додатковий Протокол до Конвенції про права людини та біомедицину, який стосується біомедичних досліджень (ДПКПЛББД), 2005. URL: Протокол, Конвенція №ETS N 195 от 25.01.2005, Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину, який стосується біомедичних досліджень (ligazakon.ua).
3. Селіванова О. О. Проблема моделювання перекладацького процесу. Світ свідомості в мові. Черкаси: Ю.Чабаненко. 2012. 488 с.
4. Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research (APCHRBBR) Council of Europe Treaty Series - No. 195. Strasbourg, 25.1.2005. URL: CETS 195 - Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research (coe.int)n
5. Catford J. C. A linguistic theory of translation. L., Oxford: OUP, 1965.400 p.
6. Chomsky N. Syntactic Structures. De Gruyter Mouton, 2002. 117 p.
7. Kussmaul P. Semantic Models and Translating. Target. International Journal of Translation Studies. Volume 6, Issue 1, Jan 1994. p. 1 -13.
8. Munday J. Introducing Translation Studies.Theories and Applications, New

York / London: Routledge, 2008, 256 p.

References

1. Vinogradov, V. V. (2001). Vvedeniye v perevodovedeniye. Obschye i leksicheskije voprosy. M.: IOSO RAO.
2. Dodatkovyj protocol do konventsiji pro prava ludyny ta biomedysynu, jakyj stosuetsa biometrychnych doslidzhen (DPKPLBBD) (2005). URL:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU05263.htm
3. Selivanova O. O. (2012). Problema modeliuvannia perekladatskoho protsesu. Svit svidomosti v movi. [The problem of modeling the translation process. The world of consciousness in language] Cherkasy: Yu.Chabanenko. 488.
4. Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research (APCHRBBR) (2005). Council of Europe Treaty Series - No. 195. Strasbourg, 25.1.2005. URL: CETS 195 - Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research (coe.int)
5. Catford, J. C. (1965). A linguistic theory of translation. L., Oxford: OUP, 400 p.
6. Chomsky N. Syntactic Structures. De Gruyter Mouton, 2002. 117.
7. Kussmaul, P. (1994). Semantic Models and Translating. Target. International Journal of Translation Studies. Volume 6, Issue 1, 1 -13.
8. Munday, J. (2008). Introducing Translation Studies.Theories and Applications, New York / London: Routledge, 2008, 256 p.

MODEL OF TRANSLATION OF INTERNATIONAL LEGAL DISCOURSE: TO THE PROBLEM OF APPLYING THE TRANSFORMATION MODEL AND THE MODEL OF THE REFERENCE SET OF FEATURES

A. B. Pozhar, N. O. Yemets

Abstract. The article focuses on analyzes of the translation of international legal discourse applying the transformational model of translation analysis and the model involving tertium comparacionis - the language-mediator as a standard for comparing the original and target texts. The aim of the article is to highlight the peculiarities of the application of the transformation model and the model of the reference set of features for translation analysis of international legal discourse. The article used a complex research methodology involving methods of translation analysis, componential analysis, structural transformational analysis, as well as the elements of comparative method and text-interpretive analysis.

The study reached the following conclusions. First, the transformation of nuclear structures of the English original text into surface text structures of the Ukrainian translation, carried out in accordance with the three-stage model of transformational analysis, shows the need to reproduce in Ukrainian translation conditional relations implied in the form of explanatory or attributive meanings. It is found that none of the obtained transformational structures completely coincides with the official translation into Ukrainian. In addition, the Ukrainian translation omits the modal verb of obligation *shall*, which is present in the English original text, so that the fragment of the translation loses the connotations of imperative modality, which does not correspond to the style of the translated text.

© А. Б. Пожар, Н. О. Ємець

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 12, № 4, 2021

The application of the translation analysis model related to the identification of the reference set of features for the original and target texts showed the presence of both common and different features from the reference set. The difference in the text of the translation is revealed by such allomorphic features as (a) "object of action in the singular", in contrast to the original fragment with the object of action in the plural, (b) change from modality of possibility to epistemic modality with verb in the present tense, as well as (c) implicated condition relations in the target Ukrainian text, in contrast to the explicit expression of the condition of the text of the original.

Key words: translation, transformational model, model of reference set of features, international legal discourse, translation analysis.